

- ¹⁹ Р.О.К. [Роман Оріон Климкевич]. З новим роком. Бюлетень УІТ, рік III, ч.6 (24) // Там же. – С.157-158.
- ²⁰ Там же.
- ²¹ Там же.
- ²² Р.О.К. [Роман Оріон Климкевич]. П'ятиліття УІТ. Бюлетень УІТ, рік IV, ч.1 (25) // Там же. – С.163-164.
- ²³ Винар Л. Плян видання Української Історичної Бібліографії. Бюлетень УІТ, рік IV, ч.1 (25) // Там же. – С.165-166.
- ²⁴ Винар Л. Вимога часу. Бюлетень УІТ, рік IV, ч.4 (28) // Там же. – С.194-196.
- ²⁵ Домбровський О. Праця поза нами й перед нами (Новорічні рефлексії). Бюлетень УІТ, рік V, ч.4 (32) // Там же. – С.234-236.
- ²⁶ Климкевич Роман О. Напередодні 10-ліття “Українського Історика”. Бюлетень УІТ, рік VI, ч.2 (34) // Там же. – С.253-257.
- ²⁷ Там же. – С.256.
- ²⁸ Співпраця з науковими установами. Бюлетень УІТ, рік I, ч.1 // Там же. – С.38.

Юрій Недужко
Інститут історії України НАН України
 Київ

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УНР В ЕКЗИЛІ ТА МАС-МЕДІА КРАЇН ЗАХОДУ (1948 – 1965 РР.)

Наша держава виділяє як пріоритетний напрямок поглиблення контактів і налагодження тісних взаємовідносин з українською еміграцією. Про це, зокрема, свідчать прийняття Верховною Радою України 4 березня 2004 року Закону України “Про правовий статус закордонних українців”, розробка та реалізація Державної програми “Українська діаспора до 2000 року” та Національної програми “Закордонне українство на період до 2005 року”, підготовка наступної Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року. В державному бюджеті України на 2007 рік передбачені кошти на підтримку зарубіжних українців. В Конституцію України включена спеціальна стаття 12, яка проголошує: “Україна дбає про задоволення національно-культурних потреб українців, які проживають за межами держави”¹.

Відповідно велика роль в цьому належить історичній науці. Адже висвітлення минулого українського народу поза межами Батьківщини, його боротьби за національне державне відродження буде сприяти збереженню національної ідентичності української еміграції, зближенню та консолідації українців усього світу, стане однією з форм співпраці з зарубіжними українцями. Саме на це й орієнтована дана наукова

праця.

На жаль, історія зарубіжних українців висвітлена надзвичайно фрагментарно. Діяльність Державного центру УНР в екзилі, незважаючи на важливість проблеми, взагалі залишається “білою плямою” української історіографії. Питанням формування засад української державності в еміграції присвятили свої праці переважно лише вчені та політичні діячі української діаспори.

Досить цікаві матеріали про діяльність Державного центру УНР в екзилі в 1920 – 1992 роках містяться в книгах Президента УНР в екзилі Миколи Лівичького (1907 – 1989) “ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками”² та Голови екзильного уряду УНР в 1980 – 1989 роках Ярослава Рудницького “ДЦ УНР в екзилі між 1941 і 1991/2 роками”³. Не зміг обійти увагою роль ДЦ УНР в екзилі в боротьбі за відродження української державності і останній Президент УНР в екзилі М. Плав’юк⁴. Багато цікавої інформації про переговори українських закордонних політичних сил щодо концепції реорганізації ДЦ УНР в екзилі можна знайти в працях З. Городиського, В. Маруняка, К. Паньківського⁵. В монографії вітчизняних вчених В. Сідака та Т. Вронської змістовно досліджено функціонування спецслужб ДЦ УНР в екзилі в 1926 – 1936 роках⁶. Відносини між ДЦ УНР в екзилі та ЗП УГВР висвітлені в статті голови ЗП УГВР Мирослава Прокопа⁷. Аналізу діяльності Державного центру УНР в екзилі присвячений збірник статей і матеріалів під редакцією Л. Винара і Н. Позуняк, де автори окреслили основні періоди і напрямки роботи уряду УНР в екзилі⁸. Проблеми міжнародного правового статусу екзильного уряду УНР були присвячені роботи В. Маркуся та Я. Рудницького⁹. Ряд наукових публікацій присвятив висвітленню діяльності Державного центру УНР в екзилі і автор цих строк¹⁰. Проте, всі вище згадані праці лише частково торкаються зазначеної проблеми.

Мета даного дослідження – на основі осмислення нових документів, матеріалів і спогадів учасників подій, узагальнення здобутків історіографії всебічно охарактеризувати і висвітлити взаємодію Державного центру УНР в екзилі та мас-медіа країн Заходу.

Після закінчення Другої світової війни питання здобуття державної незалежності України продовжувало залишатися одним з найактуальніших в середовищі української еміграції. На противагу органам державної влади Радянської України відновив активну діяльність Державний центр УНР в екзилі (ДЦ УНР в екзилі). В 1948 році з представників зарубіжних українських політичних організацій була утворена Українська національна рада (УНРада), яка взяла на себе функції українського предпарламенту в еміграції. Головою УНРади був обраний Борис Іваницький. Був створений уряд УНР в екзилі. Очолив його Ісаак Мазепа. Президентом УНР в екзилі на той час був Андрій Лівичький.

Серед основних напрямків діяльності ДЦ УНР в екзилі важливе

місце відводилося його взаємодії з мас-медіа для інформування представників української еміграції, а також органів влади, політичних сил і громадськості країн Заходу про визвольні змагання українського народу з метою отримання їх підтримки в боротьбі за державну незалежність України¹¹. Інформаційна діяльність ДЦ УНР в екзилі здійснювалася за допомогою Ресорту преси і інформації уряду УНР в екзилі. Він був створений в період проведення першої сесії УНРади, яка тривала з 16 по 20 липня 1948 року. В різний час Ресорт преси і інформації уряду УНР в екзилі очолювали М. Шлемкевич, С. Довгаль, М. Лівіцький, Ф. Пігідо.

Організаційна структура Ресорту преси і інформації передбачала діяльність наступних відділів:

1. Українського інформаційного бюро (Укр. Інформ. Бюро), яке повинно було за допомогою українських журналістів з різних країн займатися видавничою діяльністю, зокрема видавати українською і іноземними мовами “Вісті”, пресові бюлетні для мас-медіа, брошури і книги для висвітлення проблем відродження незалежної демократичної України, співпрацювати з зарубіжними видавництвами;

2. Відділу українських радіопересилань, який повинен був тісно співпрацювати з українськими радіовідділами радіостанцій “Освобождение”, “Голос Америки”, “Голос Канади”, “Радіо Риму”, “Радіо Мадриду”, “Радіо Буффало”, радіостанціями Бразилії. Цей відділ повинен був постачати їх новинами й коментарями про ДЦ УНР в екзилі, громадсько-політичне життя в діаспорі і Україні. До сфери його обов’язків входило пророблення заходів для відкриття Європейського відділу “Голосу Америки” на українській мові, а також Українського відділу ВВС, та на перспективу, українських радіовідділів у Франції і Туреччині;

3. Представництв Ресорту в різних країнах. До їх компетенції входило налагодження контактів з мас-медіа своїх країн, розміщення в них матеріалів про події в Україні, збір та пересилка до Ресорту інформації про питання, які стосувалися боротьби за відродження незалежності України, участь в роботі українських товариств співпраці з іншими народами і популяризації їх діяльності, підтримка контактів з еміграційними ЗМІ народів країн Центральної і Східної Європи та СРСР, організація доповідей про діяльність ДЦ УНР в екзилі серед української громади;

4. Прибічної Рада при Ресорті. Вона складалася з відомих українських журналістів та письменників для створення професійного підходу до української пропаганди в країнах Заходу та СРСР¹².

Головною метою інформаційно-пропагандистської роботи ДЦ УНР в екзилі повинно було стати найефективніше використання “холодної війни” між країнами Заходу та СРСР для забезпечення відродження незалежної демократичної України. Важливими аспектами подібної діяльності було використання протиріч між обома

військово-політичними блоками для спонукання їх до поступок українській державності, а також привернення народних мас і радянської еліти в Україні на сторону українських державно-визвольних змагань.

Для цього було вирішено використовувати політично-пропагандистській і інформаційний тиск з боку Державного центру УНР в екзилі на органи влади СРСР “з метою нових поступок українському народу на Батьківщині”¹³. Одним з основних його елементів була концепція “демократичної Української Народної Республіки та вільної коаліції партій Української Національної Ради” на протипагу уряду УРСР¹⁴. Державний центр УНР в екзилі домагався більшої свободи для національно-культурного розвитку українського народу в СРСР, підвищення рівня життя населення Радянської України, а також здобуття нових формальних і фактичних атрибутів “державності” УРСР та наповнення вже існуючих реальним змістом¹⁵.

З цієї метою на Ресорт преси і інформації уряду УНР в екзилі покладалося завдання: “...бити по Москві зі становища їхньої ж конституції. Систематично показувати народові України фіктивність “самостійності” УССР через неповноцінність, напр. міністерств закордонних і військових справ, відсутність дипломатичних зв'язків УССР із зовнішнім світом, підкреслювання що Україна ще не є соборна, винародовлення України через репресії і переселення ...через викриття антинародної економічної, фінансової, адміністративної політики Москви щодо України та політики нерівномірного капіталовкладення на територіях УССР...”¹⁶.

Іншим напрямком інформаційної діяльності ДЦ УНР в екзилі була пропаганда відродження незалежної демократичної України в країнах Заходу. Її пропонувалося будувати насамперед на основі подій в УРСР. Зокрема, на їх тлі висвітлювати цілі і діяльність ДЦ УНР в екзилі, використовуючи, насамперед, зарубіжну пресу, радіо, наукові видання, кіно, міжнародні з'їзди і конференції. Важливе значення мало своєчасне реагування Укр. Інформ. Бюро на появу в західній пресі інформації і коментарів про українську визвольну справу, особливо у випадку наклепів і перекручень. Це повинно було сприяти налагодженню тісних контактів із західними мас-медіа. Окремі зусилля повинні були бути спрямовані на залучення іноземних журналістів і публіцистів для висвітлення української тематики, зокрема і за допомогою організації постійних прес-конференцій та доповідей для іноземної преси. Багато уваги приділялося підтримці контактів Укр. Інформ. Бюро та українських журналістів з засобами масової інформації представників інших народів СРСР¹⁷.

Екзильний уряд УНР високо цинив величезне значення навіть одностороннього зв'язку з українським народом на Батьківщині за допомогою радіопересилань українською мовою. Саме тому Ресорт преси та інформації вживав всіх заходів для того, щоб розширити свої можливості радіопередач та зробити радіопересилання систематичними,

максимально наблизивши їх до завдань національно-визвольної боротьби. Багато уваги приділялося забезпеченню об'єктивного висвітлення світових подій для українського населення в УРСР з метою інформування його про реальний стан справ в світовій політиці, зокрема, стосовно "українського питання". Особливе значення, на думку провідних діячів ДЦ УНР в екзилі, набуло питання про розширення географії українських радіопересилань, зокрема на територію Східної Європи, де перебували радянські війська, серед яких було багато українців, а також Далекий Схід та Казахстан. Це пояснювалось тим, що на цих територіях перебували чисельні групи української молоді, які не мали книжок та газет рідною мовою¹⁸.

Екзильний уряд УНР налагодив систематичні контакти з українською радіоредакцією "Голос Америки", радіостанціями "Свобода", "Радіо-Рим", "Радіо-Мадрид", "Радіо Канади", а також місцевими радіостанціями, наприклад "Радіо-Буффало" з Чикаго. Особливе значення приділялося стосункам з радіо "Свобода", яке на відміну від усіх згаданих радіостанцій свої програми передавало "від імені українців у вільнім світі"¹⁹.

Радіо "Свобода", початкова назва радіо "Визволення" розпочало своє існування наприкінці 1952 року. На початку своєї діяльності воно підпорядковувалося спільному керівництву американської адміністрації та Координаційного центру антибільшовицької боротьби (КЦАБ) на чолі з князем О. Керенським. Після організації радіо "Свобода", в ній понад 2 роки не було радіопередач українською та білоруською мовами, через розходження, які існували у представників неросійських народів СРСР з КЦАБ.

Потрібно зазначити, що ще в травні 1952 року після чисельних переговорів голови Представництва екзильного уряду УНР в США С. Витвицького з представниками неросійських народів СРСР, в Нью-Йорку був заснований Координаційний комітет представників поневолених народів СРСР, згодом – Ліга визволення народів СРСР (Паризький блок). До складу організації увійшли представники білорусів, азербайджанців, грузинів, казахів, північних кавказців, туркестанців та українців. Метою діяльності комітету був захист спільних інтересів представлених в ньому народів та вироблення їх спільної позиції щодо незалежності своїх країн перед урядами іноземних держав та міжнародними організаціями²⁰. Першим головою Паризького блоку був колишній грузинський міністр закордонних справ Євген Гегечкорі, другим – екзильний Президент Білорусі Микола Абрамчик, третім – Президент УНР в екзилі Микола Лівіцький.

В кінці 1954 року були проведені детальні переговори між Паризьким блоком та АКВБ щодо вирішення цього питання. Участь у переговорах брали від українців – Микола Лівіцький, від білорусів – Микола Абрамчик. Їх наслідком стало створення української та білоруської редакцій на радіо "Свобода". Умови угоди між Паризьким бло-

ком та АКВБ визначали засадничі принципи функціонування української редакції радіо “Свобода”. До них серед інших відносилися такі:

1. Персонал української редакції повинен був призначатися за згодою дирекції радіостанції та екзильного уряду УНР;

2. Зміст та ідеологічна спрямованість українських радіопересилань повинні були узгоджуватися між дирекцією радіостанції та екзильним урядом УНР;

3. Українська радіоредакція повинна була керуватися не тільки інструкціями дирекції радіостанції але й уряду УНР в екзилі;

4. Зважаючи на те, що в основу діяльності радіо “Свобода” були покладені принципи “непередрішенства” та “права народів на самовизначення”, українська радіоредакція не мала права проводити безпосередньої пропаганди за відновлення державної незалежності України та закликати до активної діяльності в цій справі. Проте, вона мала право постійно і вичерпно подавати відомості про існування суверенної української держави в минулому, її утворення, боротьбу з іноземною агресією, захоплення, тогочасні утиски з боку радянського режиму в Україні;

5. Українська радіоредакція повинна була подавати відомості про діяльність українських громадсько-політичних організацій в країнах Заходу, передавати в інформаційному порядку їх заклики, декларації, відозви та звернення. Ця інформація не повинна була підлягати цензурі. Прямий ефір радіо “Свобода” повинен був надаватися для виступів діячам Державного центру УНР в екзилі, які мали право висвітлювати свої погляди на майбутнє України. Подібні матеріали повинні були подаватися у вигляді об’єктивної інформації, і за домовленістю сторін радіо “Свобода” не несла за них відповідальності²¹.

16 серпня 1954 року група українських журналістів створила українську радіоредакцію і розпочала свої 20 хвилинні програми впродовж 12 годин тричі на кожну непарну годину. Шефами української радіоредакції в 1954 – 1965 році були: М. Ковальський, М. Добрянський, В. Кубрик-Ромашка. Крім того, від американської адміністрації діяли представники радіо “Свобода”: Діз, Терпак, Дяковський, Герус, Бесараб²².

З 30 жовтня 1956 року українські радіопередачі були збільшені до 30 хвилин 15 годин на добу. Згодом, було введено ще 2 додаткові радіопрограми по 30 хвилин кожна. Загальна тривалість українських програм в ефірі складала 18 годин. З 1957 року розклад радіопрограм раз на день змінювався для того, щоб включити останні новини, які надійшли в першій половині дня. Потужність українських радіотрансляторів була низькою та дозволяла покривати радіохвилями лише територію УРСР. ДЦ УНР в екзилі неодноразово звертався до АКВБ та дирекції радіостанції “Свобода” з вимогами передати українській радіоредакції потужніші транслятори, зокрема, розташовані в Іспанії. Вони були в 5 разів потужніші за українські та дозволяли покривати

радіохвилями територію Західної і Східної Європи, Далекій Схід і Казахстан. АКВБ обіцяв це зробити в майбутньому, зважаючи на технічні складнощі, які існували на той момент. Це викликало справедливе невдоволення ДЦ УНР в екзилі, який неодноразово підкреслював переваги, які були надані в радіотрансляціях російській еміграції, незважаючи на те, що саме українські радіопересилання СРСР заглушували з особливою наполегливістю²³.

Незважаючи на не цілком сприятливі умови співпраці з радіо “Свобода”, протягом перших 3 років існування української радіоредакції було досягнуто певних результатів. Радіопрограми розповідали про “колоніальну політику Москви”, примусову русифікацію, утиски неросійських народів СРСР. В програмі “З життя української еміграції” містилася інформація політичного характеру, в радіопрограмі включалася інформація ДЦ УНР в екзилі стосовно боротьби за державну незалежність України, подавалися критичні статті про українську радянську літературу. Проте, не було дозволено виступів в прямому ефірі політичних діячів української еміграції. Натомість було введено практику передавати інтерв'ю з визначними українськими особистостями²⁴.

З 1958 року серед європейського керівництва АКВБ помітно зросли “проросійські настрої”. Це виявилось в відміні підготовленої Паризьким блоком Антиколоніальної конференції народів СРСР, яка повинна була відбутися в Парижі за участю європейських парламентарів та видатних політичних діячів країн Заходу. Європейське представництво АКВБ відмовилося фінансово допомогти заздалегідь запланованому проведенню цієї конференції. Замість неї, за рахунок тих сум, які були виділені на проведення конференції, була організована без відома Паризького блоку виставка “10 років комунізму” витримана в московському імперіалістичному стилі²⁵.

Подібні тенденції відбилися і на роботі радіо “Свобода”. До гострого протистояння між ДЦ УНР в екзилі та дирекцією радіостанції ситуація дійшла в 1959 році, коли американське керівництво радіо “Свобода” заборонило передавати в усіх неросійських мовах відомості про резолюцію Конгресу США №86-90 про Тиждень поневолених націй. Через деякий час, екзильний уряд УНР та Паризький блок втратили вплив на кадрову політику та зміст радіопересилань радіоредакцій неросійських народів СРСР.

В середині 60-х років ХХ ст. Паризький блок спробував виправити ситуацію яка склалася. З його ініціативи була створена Консультативна комісія, до складу якої увійшли представники Паризького блоку та дирекції радіо “Свобода”. Представники Паризького блоку висунули ультиматум дирекції радіостанції: вони повинні були мати вплив на формування кадрової бази національних радіоредакцій та характер і зміст їх радіопередач²⁶.

Комісія набула постійного статусу. Її засідання відбувалися кілька разів на рік. На них обговорювалися різні актуальні питання щодо ста-

новища СРСР. Становище в радіо “Свобода” покращилося. В редакційній політиці більше уваги стало приділятися національним проблемам в СРСР. Проте, повністю повернути собі контроль за формуванням кадрової бази національних радіоредакцій та характеру їх радіопередач Паризькому блоку до кінця 60-х років ХХ ст. так і не вдалося.

Для інформування української еміграції про діяльність ДЦ УНР в екзилі було налагоджено постійні контакти з українськими газетами: “Прометей”, “Народна воля”, “Народне слово”, “Свобода” (США), “Український голос”, “Канадійській фермер” (Канада), “Українські вісті” (Європа), “Українське слово” (Франція), “Українці в Австралії” (Австралія). ДЦ УНР в екзилі підтримав ініціативу українців в Аргентині про створення газети “Рада”. Вона стала друкованим органом Товариства сприяння УНРади та Товариства прихильників УНР. Ресорт преси і інформації екзильного уряду УНР розмістив в бюлетенях Укр. Інформ. Бюро заклики на підтримку цієї газети, направив листи до всіх Крайових представництв екзильного уряду УНР в яких просив підтримати нове українське періодичне видання та надсилати до нього свої матеріали і статті²⁷. Крім того, проходила активна взаємодія Ресорту преси і інформації та Публіцистичного інституту при Науковому товаристві Т. Шевченка, який займався дослідженнями українських та іноземних мас-медіа²⁸. Було налагоджено контакти з іноземними журналістами, зокрема укладено угоду з редакцією німецького друкованого органу Союзу вільної преси. Згідно з нею, Ресорт постачав для цього видання матеріали про Україну. Було налагоджено контакти, щодо видавництва періодичної кореспонденції під назвою “Об’єднана Європа”. Її видавцем повинен був бути Ульріх фон Штауфенберг – небіж полковника, який здійснив замах на А. Гітлера 20 липня 1944 року. В цьому журналі повинні були друкуватися матеріали про Україну, український національно-визвольний рух, а також боротьбу інших “поневолевих народів” за свою незалежність²⁹. В мас-медіа зарубіжних країн були вміщені чисельні статті, присвячені історії і культурі України, проблемі відродження незалежної демократичної України. Зокрема, в ряді газет країн Європи, США, Канади та Аргентини було опубліковано серію статей під загальною назвою “Від автономії до незалежної Української Держави” загальним обсягом біля 80 сторінок друкованого тексту³⁰. Подібна діяльність сприяла зміцненню позицій ДЦ УНР в екзилі, визнання його як повноважного представника “поневоленого” українського народу в світі.

Підсумовуючи все вищесказане, необхідно зазначити, що:

1. Відновлення діяльності ДЦ УНР в екзилі призвело до необхідності інформування української еміграції, органів влади, політичних сил, громадськості та мас-медіа країн Заходу про український національно-визвольний рух з метою здобуття їх підтримки у справі відродження незалежної демократичної України;

2. Для цього було створено Ресорт преси і інформації екзильного

уряду УНР, який розгорнув активну інформаційно-пропагандистську діяльність на захист інтересів українського народу та справи відродження незалежності України, що сприяло зміцненню позицій ДЦ УНР в екзилі як серед української еміграції, так і в країнах Заходу;

3. Необхідно відзначити наполегливу працю керівників Ресорту преси і інформації М. Шлемкевича, С. Довгаля, М. Лівницького, Ф. Пігідо, завдяки зусиллям яких справа відродження незалежності України набула розголосу в країнах Заходу;

4. ДЦ УНР в екзилі налагодив активну взаємодію з мас-медіа країн Заходу. Це відчутно сприяло боротьбі української діаспори за відродження державної незалежності України, дозволяючи вести прямі радіотрансляції на територію УРСР.

Серед перспективних напрямків подальших досліджень потрібно відмітити необхідність висвітлення інформаційної діяльності Державного центру УНР в екзилі в другій половині 60-х – 80-х роках ХХ століття.

Примітки:

¹ Конституція України.: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – С. 6.

² Лівницький М. ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 рр. – Мюнхен; Філадельфія: Українське інформаційне бюро, 1984. – 72 с.

³ Рудницький Яр. ДЦ УНР в екзилі між 1941 і 1991/2 роками. – Оттава, 1994. – 96 с.

⁴ Плав'юк М. Роль Державного Центру Української Народної Республіки в екзилі у відродженні української державності // У майбутнє – в ім'я України! Матеріали ІІІ Всесвітнього форуму українців, 18-20 серпня 2001 р. / Ред. кол. М. Дробноход (гол.) та ін. – К., 2001. – С. 307-309.

⁵ Городиський Зенон. Українська Національна Рада. Історичний нарис. – Київ: Видавничий дім “КМ Academia”, 1993. – 98 с.; Маруняк Володимир. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні. – Т. 1: Роки 1945 – 1951. – Мюнхен: Академічне видавництво д-ра Петра Белея, 1985. – 429 с.; Паньківський К. Від комітету до Державного Центру. – Нью-Йорк; Торонто, 1968. – 287 с.

⁶ Сідак В.С., Вронська Т.В. Спецслужба держави без території: Люди, події, факти. – К.: Темпора, 2003: Видавництво Національної академії СБ України, 2003. – 240 с.

⁷ Прокоп Мирослав. Меморіал УНР і УГВР на мировій конференції в Парижі // Сучасність. – 1987. – Ч. 10. – С. 74-93.

⁸ Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі: статті і матеріали / Під ред. Л. Винара і Н. Пазуняк. – Філадельфія; Київ; Вашингтон: Фондація ім. С. Петлюри в США, вид-во “Веселка”, 1993. – 493 с.

⁹ Маркусь В. Екзильний уряд Української Народної Республіки в міжвоєнний період (1921 – 1939): міжнародно-правова та порівняльна

аналіза // Сучасність. – 1986. – Ч. 12. – С. 70-84; Рудницький Я. Ще раз про екзильний уряд. (До статті В. Маркуся в “Сучасності”, 1986, Ч. 12) // Сучасність. – 1987. – Ч. 6 – С. 123-126.

¹⁰ Недужко Ю.В. Погляди Президента УНР в екзилі Миколи Лівичького (1967 – 1989) на проблему відродження незалежної демократичної України // Література та культура Полісся. – Вип. 27: Регіональна історія та культура в українському та східноєвропейському контексті / Відп. ред. і упорядник Г.В. Самойленко. – Ніжин: Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – С. 183-187; Недужко Ю.В. Європейські політичні процеси та перспективи відродження незалежної демократичної України в працях Президента УНР в екзилі Миколи Лівичького. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2004. – 64 с.; Недужко Ю. Створення і діяльність Державного центру УНР в екзилі (1945 – 1955) // Національні Рухи Опору в Східній і Центральній Європі кінця 1930 – х – середини 1950-х років: Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції. – К.: КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2005. – С. 171-177; Недужко Ю. Взаємодія Державного центру УНР в екзилі з міжнародними організаціями та органами влади країн Заходу // Тези доповідей Першої Міжнародної Наукової Конференції “Діаспора як чинник утвердження держави України у міжнародній спільноті” 8-10 березня 2006 року. – Львів, 2006. – С. 32-35; Недужко Ю.В. Формування українського національно-визвольного руху в еміграції (1945 – 1950 рр.) // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. (Збірник статей). – Вип. 30. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – С. 318-328; Недужко Ю. Жіночі організації української діаспори в контексті боротьби за відродження незалежної демократичної України (сер. 40-х – 50-ті рр. XX ст.) // Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”. – 2006. – №1. – С. 23-29; Недужко Ю.В. Державний центр УНР в екзилі: боротьба за демократію та незалежність України // Український вимір. Міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2005. – Ч. 4. – Кн. 1. – С. 129-147.

¹¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВОУ). – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 75.

¹² ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 374. – Арк. 21.

¹³ ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 374. – Арк. 18.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само.

¹⁷ ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 374. – Арк. 19.

¹⁸ ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 374. – Арк. 29.

¹⁹ Там само.

²⁰ ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 94.

²¹ ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 1311. – Арк. 26-27.

²² Там само.

- ²³ ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 374. – Арк. 29.
²⁴ ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 374. – Арк. 30.
²⁵ ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 374. – Арк. 30-31.
²⁶ ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп.1. – Спр. 1311. – Арк. 27.
²⁷ Там само.
²⁸ ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 374. – Арк. 9.
²⁹ ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 374. – Арк. 11.
³⁰ ЦДАВОУ. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 374. – Арк. 26.